

ДЕРИВАЦІЯ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ГРАМАТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ К. Г. ГОРОДЕНСЬКОЇ

Масицька Тетяна Євгенівна,

*доктор філологічних наук, професор,
професор катедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки
masytska.tetiana@vnu.edu.ua*

Дериваційний синтаксис посідає одне з важливих місць у дослідженнях сучасної української літературної мови. Його проблематика – синтаксична похідність реченневих одиниць, система дериваційних відношень між синтаксичними одиницями – цікавить лінгвістів і до сьогодні.

На формування лінгвістичної концепції К. Г. Городенської стосовно дериваційних відношень між одиницями синтаксичного рівня – реченнями, словосполученнями, синтаксемами – мали вплив студії Є. Куриловича [9; 10], Ш. Баллі [7], Л. Теньєра [11], М. Докуліла [8], І. Р. Вихованця [1; 2] та інших мовознавців. Чітко вибудована теорія дериваційного синтаксису представлена в монографії дослідниці «Деривація синтаксичних одиниць» (1991), у якій вона довела правомірність уживання терміна *деривація* в синтаксисі, докладно проаналізувала два аспекти синтаксичної деривації та проблему синтаксичної похідності, схарактеризувала дериваційні відношення між синтаксичними одиницями однорівневої та різнорівневої природи, розкрила особливості дериваційної парадигми синтаксичних одиниць [4]. На той час це було одне з перших новаторських досліджень складної системи дериваційних відношень між синтаксичними одиницями.

Відштовхнувшись від тлумачення синтаксичної деривації Є. Куриловича [9], К. Г. Городенська зауважила, що в основу дефініції синтаксичної похідності покладено засадничі принципи словотвірної похідності, і визначила її як формальний і семантичний зв'язок базових синтаксичних одиниць [4, с. 3, 178]. На її думку, саме функційний підхід у дослідженнях Є. Куриловича засвідчив широке розуміння деривації, процесів словотворення та їхній зв'язок із транспозицією однієї частини мови в іншу [3, с. 152]. І. Р. Вихованець слушно зазначив, що перехід частин мови зреалізований на різних ступенях переходу – синтаксичному, морфологічному та словотвірному рівнях, початком якого мовознавець уважав переміщення компонента в не типову для нього синтаксичну позицію [2, с. 20].

Актуальними й нині вважаємо такі теоретичні засади синтаксичної деривації, що їх випрацювала К. Г. Городенська: речення є основною і найскладнішою синтаксичною одиницею; воно має великий дериваційний потенціал для творення одиниць того самого рангу, зокрема таких

синтаксичних структур, як просте ускладнене речення, складне і просте речення. Науково обґрунтованими є міркування дослідниці щодо спрощення формально-синтаксичної структури речення внаслідок змін семантико-синтаксичної структури базової синтаксичної одиниці, зреалізоване в редукції одного з її структурних компонентів та перебудові синтаксичних зв'язків між іншими реченневими компонентами або згортанні базового речення в синтаксему [4, с. 15, 178–179]. Згодом вона зосередила увагу й на сполучниках як засобах вираження семантико-синтаксичних відношень і синтаксичних зв'язків між предикативними частинами складного речення та однорідними членами у простому ускладненому реченні [5].

Потужні теоретичні ідеї знаної в Україні та за кордоном дослідниці продовжили її послідовники й учні у працях зі словотвору (Л. С. Азарова, В. П. Олексенко, З. О. Валюх, А. М. Нелюба, О. П. Кушлик, О. В. Юсікова, Р. П. Михайлик, В. А. Топіха, Т. А. Івасишина, Г. М. Куцак, В. М. Фурса, О. В. Рембецька, І. В. Денисовець та ін.), лексикології (М. І. Навальна, І. Я. Нестеренко, З. О. Митяй), морфології (Т. В. Чубань, В. О. Юносова, Н. Б. Іваницька, Г. С. Балабан, О. В. Ковтун), синтаксису (І. Я. Завальнюк, Л. В. Шитик, Л. М. Коваль, М. І. Личук, М. В. Будько, О. В. Болюх, О. В. Юсікова, О. В. Куц, О. В. Рембецька, О. Ю. Грипас, Н. В. Кавера, Т. П. Ткачук, С. В. Скомаровська, К. О. Косенко, Г. С. Весельська, О. В. Годз, М. О. Голіченко), дискурсології (Н. П. Литвиненко, Н. В. Кондратенко), стилістики (С. В. Харченко, В. Ф. Стецій, Н. І. Кочукова, М. М. Косарева), термінології (Т. П. Кравченко) [6, с. 135–139].

Напрацювання К. Г. Городенської істотно збагатили теоретичну граматику сучасної української літературної мови й уможливили глибше проникнути у проблематику дериваційного та функційного синтаксису, словотвору, морфології і лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ: Наук. думка, 1983. 219 с.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наук. думка, 1988. 256 с.
3. Городенська К. Г. Явища синтаксичної деривації. *Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення*. Київ: Наук. думка, 1983. С. 152–212.
4. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць. Київ: Наук. думка, 1991. 192 с.
5. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.
6. Професор Катерина Григорівна Городенська: бібліографія / упоряд.: М. І. Степаненко, Л. В. Шитик. Черкаси: Вертикаль, видавець С. Г. Кандич, 2018. 160 с.

7. Bally Charles. Linguistique générale et linguistique française. Editions Francke Berne, 1965. 440 p.
8. Dokulil M. Tvoření Slov v češtině. Praha: Nakl. Č. akad. věd., 1962. Sv. 1. 263 s.
9. Kurylowicz J. Derivation Lexicale et Derivation Syntaxique (Contribution a la Theorie des Parties du Discours). BSL, 37. 1936. P. 79–92.
10. Kuryłowicz J. The inflectional categories of Indo-European. Heidelberg: Karl Winter Universitätsverl., 1964. 246 p.
11. Tesnière Lucien. Elements of Structural Syntax. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2015. 698 p.

АД'ЕКТИВНА СИНТАКСИЧНА ДЕРИВАЦІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГРАМАТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ К. Г. ГОРОДЕНСЬКОЇ

Межов Олександр Григорович

*доктор філологічних наук, професор,
професор катедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки
mezhov@ukr.net*

У концепції дериваційного синтаксису К. Г. Городенської серед інших явищ синтаксичної похідності особливе місце відведено питанню ад'єктивної синтаксичної деривації, яке ґрунтовно досліджено у відповідних розділах монографій «Семантико-синтаксична структура речення» [3] та «Деривація синтаксичних одиниць» [5]. Відтоді ця проблема набула виняткової актуальності, доказом чого стало опублікування низки праць українських мовознавців, зокрема Луцької граматичної школи проф. І. Р. Вихованця, у яких удокладнено теорію ад'єктивної синтаксичної деривації під час досліджень синтаксичних категорій речення (М. В. Мірченко [11]), предикатів якості, транспозиції частинимовних класів слів (І. А. Пасічник [12; 13]), категорії ступенів порівняння, міжрівневих граматичних категорій (Н. М. Костусяк [6; 7]), системи мінімальних семантико-синтаксичних одиниць (О. Г. Межов [9]), семантико-синтаксичних реченневих залежностей у сучасній українській літературній мові (Т. Є. Масицька [8]).

На думку К. Г. Городенської, в основі ад'єктивного типу синтаксичної деривації лежить заміщення атрибутивної позиції морфологічними категоріями, репрезентованими всіма повнозначними частинами мови: іменником, дієсловом, прислівником [3, с. 182]. Таким розмаїттям потенційних дериватів можна пояснити посилену увагу дослідників саме до цього різновиду синтаксичної транспозиції, унаслідок якої формуються атрибутивні синтаксеми. Виражаючи ознаку предмета, вони ви-